

Promatranje ptica u Hrvatskoj

PRIRUČNIK ZA RAZVIJANJE TURIZMA PROMATRANJA PTICA

SALBUN

O projektu

Osnovna ideja projekta "Salbun" je putem odabira specifičnih, u Hrvatskoj iznimno rijetkih i ugroženih tipova staništa na području Zadarske županije (plitke muljevite morske obale) prenijeti poruku o važnosti očuvanja bioraznolikosti i održivom korištenju obale široj javnosti.

Udruga za biološka istraživanja - BIOM

je nevladina strukovna organizacija koja se bavi zaštitom prirode i okoliša kroz biološka istraživanja i popularizaciju prirodnih vrijednosti.

Izdavanje priručnika omogućeno je uz potporu Programa Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP) u sklopu projekta COAST.

Sadržaj

Naša vizija.....	3
Što je promatranje ptica.....	4
Etički kodeks i zakonski okviri promatranja ptica.....	5
Profil promatrača ptica.....	7
Profil vodiča.....	8
Koncept putovanja.....	9
Kada se odvija turizam promatranja ptica.....	10
Infrastrukturni elementi za promatranje ptica i fotografiranje ptica.....	11
Ekonomski potencijali turizma promatranja ptica.....	13
Posebnosti faune ptica u Hrvatskoj.....	14
Atraktivna područja i staništa za promatranje ptica.....	16
Ornitološki kampovi.....	21
Uloga promatrača u zaštiti prirode.....	22
Kako postati odredište za turizam promatranja ptica.....	23
Ciljevi projekta „Salbun“.....	25
Udruga za biološka istraživanja – BIOM.....	26

Naša vizija

Republika Hrvatska posjeduje bogatu prirodnu baštinu i u europskim razmjerima se, s obzirom na biološku i krajobraznu raznolikost, nalazi pri samom vrhu. Zbog toga ne čudi što turisti ističu da im je ljepota i očuvanost naše prirode i čistoća Jadranskog mora glavni motiv dolaska u Hrvatsku. Udruga BIOM želi uskladiti ekonomski razvoj i zaštitu prirode, te zbog toga potičemo razvoj onih grana turizma koje promoviraju prirodnu baštinu Republike Hrvatske - nasljeđe naših predaka koje moramo sačuvati za buduće generacije. Sukladno tom načelu, želimo razvijati oblike turizma koji su dugoročno održivi, koji čuvaju prirodne resurse, i koji će, s druge strane, jačati konkurentnost hrvatskog turizma na međunarodnom tržištu.

Upravo smo, u tom kontekstu, formulirali našu viziju o razvijanju turizma promatranja ptica (engl. birdwatching, birding) koji ima velike potencijale u Hrvatskoj zahvaljujući bogatoj fauni ptica koja obitava na našim područjima. Naša priroda je velikim dijelom još netaknuta, ali je pod sve većim pritiskom od nas samih. Nažalost, vlastiti kapaciteti ovog oblika turizma su nedovoljno razvijeni i često inozemne agencije dovode strane turiste promatrače ptica u Hrvatsku kako bi im pokazali našu osebjujnu prirodnu baštinu.

Međutim, nužno je postaviti pitanje: "Zašto ne postoje odgovarajući, vlastiti kapaciteti, za turizam promatranja ptica?"

Hrvatska ima dugu i bogatu tradiciju turizma i postoji dobro razvijena infrastruktura za turističku ponudu, tako da se nameće zaključak da turističke zajednice, lokalna samouprava, nadležne državne institucije i javnost nisu dovoljno upoznati s mogućnostima koje pruža promatranje ptica.

To nas je motiviralo da sastavimo ovaj priručnik kako bismo informirali širu javnost i struku o turizmu promatranja ptica. Cilj nam je, diljem Hrvatske, stvoriti mrežu suradnika i razvijati partnerstvo s gradovima, općinama i javnim ustanovama kako bismo poticali stvaranje potrebne infrastrukture za kvalitetno promatranje ptica. Želimo da Hrvatska bude prepoznata kao poželjno odredište za promatranje ptica u Europi što bi, u konačnici, doprinijelo razvoju turističke privrede, te unaprijedilo zaštitu prirode i okoliša.

vlastilica (*Himantopus himantopus*), Foto: Goran Šafarek

Što je promatranje ptica?

Promatranje ptica podrazumijeva opažanje i proučavanje ptica golim okom ili uz pomoć optičkih pomagala poput dalekozora (dvogleda), durbina (teleskopa), te u novije vrijeme i fotografске opreme (fotoaparati s jakim objektivima).

U međunarodnim okvirima se, za promatranje ptica, koristi engleska riječ *birdwatching*, a u novije vrijeme i riječ *birding* („ptičaranje“). Objekti predstavljaju trend čitavog sektora turizma promatranja ptica, te se stoga preporuča upotrebljavati ove ključne riječi prilikom oglašavanja kako bi bile prepoznate na internetskim tražilicama.

Promatranje ptica se razvilo već potkraj

19. stoljeća u zapadnim zemljama (Ujedinjeno Kraljevstvo, SAD, Njemačka) kada su osnovana i prva prirodoslovna društva. Otad je zajednica promatrača ptica u stalnom porastu, a kao masovni fenomen pojavljuje se u drugoj polovici 20. stoljeća kada su osnovani snažni pokreti za zaštitu prirode i okoliša.

Danas, na globalnoj razini, postoji više desetaka milijuna promatrača ptica koji imaju značajni gospodarski utjecaj koji se mjeri u milijardama dolara godišnje. S druge strane, ova zajednica, potiče i unaprjeđuje zaštitu okoliša i ptica na lokalnim razinama.

Birdwatching vs. birding

U novije se vrijeme često koristi pojам *birding* koji, za razliku od pojma *birdwatching* koji se uglavnom svodi na vizualno opažanje, uključuje sveukupan doživljaj opažanja ptica uključujući prepoznavanje po glasanju i pjevu ili npr. ponašanju.

Etički kodeks i zakonski okviri promatranja ptica

Kada promatramo ptice moramo se (vodič i grupa promatrača) pridržavati strogih pravila s obzirom da svojom nazočnošću i kretanjem u prirodi predstavljamo određen pritisak na faunu i floru. Prije svega uznenimiravanje ptica i ostalih životinja moramo svesti na prihvatljivu razinu te tako poštivati zakone Republike Hrvatske (Zakon o zaštiti prirode, Zakon o zaštiti životinja). Ukoliko smo na zaštićenim područjima (zaštićeni dijelovi prirode pojedinih županija, nacionalni parkovi i parkovi prirode) trebamo se pridržavati dodatnih pravila koja je odredila nadležna ustanova. Vodič koji vodi grupu promatrača odgovoran je za njihovo ponašanje u prirodi te ih, po potrebi, mora upozoriti na nekorektno ponašanje prema pticama i drugim sastavnicama prirode.

Uznenimiravanje

Vodič grupe promatrača mora naučiti razlikovati normalno ponašanja ptica od onog koje je potaknuto čovjekovom nazočnošću. Neprikladno ponašanje promatrača dodatno je trošenje energije ptica i može, u konačnici, ako se često ponavlja, smanjiti uspješnost preživljavanja ili gnijezđenja. Let ptica je energetski jako zahtjevan i treba izbjegći aktivnosti u kojima se ptice potiču na let. Prilasci jedinkama, koje se hrane ili se odmaraju, moraju biti pažljivi.

Promatranje u blizini gnijezda

Promatranje ptica u blizini gnijezda je popуларно jer nudi opetovana promatranja istih jedinki na malom prostoru. Ako je promatrač dobro sakriven promatranja mogu biti iz neposredne blizine. Ovakvo promatranje je etično i zakonski ispravno samo ako ptice ne ometamo u normalnim aktivnostima.

Uznenimiravanje ptica u blizini gnijezda može utjecati na uspješnost inkubacije i hranjenja mladih, a ako je pretjerano može dovesti i do napuštanja gnijezda. Dobro sklonište, koje nam omogućava promatranje ptica u normalnim aktivnostima, je etično prema pticama jer nam njihovo normalno ponašanje pokazuje da ne postoji štetno uznenimiravanje. Pri promatranju ptica na kolonijama vodimo se istim pravilima kao i kod promatranja pojedinačnih gnijezda, imajući na umu da nekorektnim ponašanjem ugrožavamo veći broj gnijezda.

ptiči sivog sokola (*Falco peregrinus*), Foto: Luka Katušić

Privlačenje ptica u svrhu promatranja

Hranilice i pojilice se, uglavnom, postavljaju zbog brige o pticama, a promatranje je samo usputna aktivnost. Ipak, neke se ptice hrane upravo zbog mogućnosti promatranja i fotografiranja. Etički pristup pri hranjenju i pojenju ptica zasniva se na principu da što manje utječemo na prirodnu ravnotežu. To znači da ptice moramo hraniti kvalitetnom i raznolikom hranom kako bismo privukli veći broj vrsta. Nikako ne smijemo otežavati pristup nekim „neželenim“ vrstama kao što su npr. kobac koji lovi ptice u blizini hranilica ili vjeverica koja jede hranu predviđenu pticama. Također, nije dozvoljeno samostalno hraniti ptice grabljivice lešinama životinja.

Privlačenje u kućice za gniježđenje je, što se tiče etičkog pristupa, jako slično prethodnoj problematici. U ovom slučaju, prirodnu ravnotežu održavamo postavljanjem kućica različitih veličina pri čemu je najbitnija dimenzija ulaza kojom možemo predodrediti koje će vrste koristiti kućicu.

Privlačenje ptica uz pomoć glasanja temelji se na poticanju njihove znatiželje (tih „šištanje“ promatrača može skrovite vrste potaknuti da izđu iz vegetacije), teritorijalnosti ili socijalnosti.

Privlačenje ptica u svrhu promatranja obavlja se na tri uobičajena načina:

- privlačenje na hranilice i/ili pojilice
- privlačenje u kućice za gnježđenje
- privlačenje glasanjem

Teritorijalne vrste se može privući oponašanjem njihova glasanja jer dolaze obraniti teritorij, dok socijalne vrste glasanje privlači zbog njihove društvenosti. Treba znati da je teritorijalnost ptica najčešće izražena samo tijekom sezone gniježđenja, a ostatak godine se mogu okupljati u manja jata. Glasanje vrsta se oponaša zviždukom ili uz pomoć glazbene opreme. Ipak, ovakvo privlačenje se mora koristiti krajnje oprezno jer zavaravamo ptice i navodimo ih na nepotrebno ponašanje, što je posebno riskantno u sezoni gniježđenja.

Ostale sastavnice prirode

Etika i poštivanje zakonske regulative vrijedi za sve sastavnice prirode. Vodič i promatrači ptica većinom imaju etični pristup prema prirodi jer su zainteresirani za njeno promatranje. Uočavanje i pažnja prema ostalim sastavnicama prirode proširuje znanje promatrača, povećava njegovo uživanje u prirodi i čuva prirodu u cijelosti.

primorska makovica (*Glaucium flavum*), Foto: Goran Šafarek

Profil promatrača ptica

Zbog velike različitosti ljudskih karaktera vrlo je teško opisati jedinstvenog turista koji odlazi na odmor radi promatranja ptica i prirode. Međutim, postoje obilježja koja su tim turistima često zajednička

Općenito, promatrači ptica su obrazovani ljudi koji imaju razvijenu svijest glede zaštite prirode i okoliša, što se odražava na njihov način života, putovanja i odmore. Prije svega, turist promatrač ptica, dolazi u zemlju kako bi upoznao prirodnu baštinu i promatrao ptice koje nisu česte ili kojih nema u zemlji iz koje dolazi. Taj cilj želi ostvariti na održivi način, što racionalnijim korištenjem resursa, odnosi smanjiti osobni CO_2 otisak. Zbog toga preferiraju putovanja vlakom (što u RH nije uvijek moguće, budući da je infrastruktura željeznica nedovoljno razvijena i većina znamenitosti se ne može posjetiti vlakom).

Također se mora uračunati mogućnost da ima turista koji su vegetarijanci ili vegani koji imaju posebne prehrambene navike na koje se mora obratiti pažnja.

Vegetarijanci...

Općenito, vegetarijancima se nazivaju ljudi koji se ne hrane mesom, ali ipak koriste životinjske proizvode poput sira, mlijeka, jogurta, jaja i meda. Neki vegetarijanci konzumiraju ribu kao jedini oblik životinjskog mesa, dok se drugi hrane sirom, ali ne i jajima. Zbog velike razlike među vegetarijancima, nužno je, na vrijeme, od gostiju, saznati koja im hrana odgovara.

Foto: Martina Temunović

Vegani...

Vegani, za razliku od vegetarijanca, ne koriste nikakve proizvode životinjskog podrijetla (neki ne konzumiraju ni med), nego se hrane isključivo hranom biljnog podrijetla i zamjenskim proizvodima (mlijeko od soje, seitan, biljne paštete itd.). Glavnu prehranu čini voće, povrće i plodovi mahnuarki (grah, slanutak, leća). Treba uzeti u obzir da vegetarijanci i vegani izbjegavaju konzumirati hranu iz posuda u kojima se istovremeno pripremalo meso.

CO_2 otisak...

CO_2 ili ugljikov dioksid nastaje pri sagorijevanju ugljikovih spojeva (drvo, ugljen, naftha i naftni derivati) pri čemu se oslobađaju i mnogi drugi spojevi kao što su oksidi dušika i sumpora. Te emisije se smatraju štetnim za okoliš i čine stakleničke plinove koji doprinose klimatskim promjenama. Zbog te činjenice osviješteni turisti, koji mare za okoliš, nastoje što više smanjiti emisije CO_2 , ali i drugih plinova, koristeći javni prijevoz i željeznicu.

Profil vodiča

Izvrsno poznavanje lokalne faune ptica, bez razlike između atraktivnih, npr. grabljivice, i onih manje atraktivnih vrsta, npr. male pjevice, je najznačajnija odlika vodiča. Vodič mora poznavati glasanja ptica jer mu to omogućava da promatračima pokaže znatno veći broj vrsta i jedinki. Poznavanje engleskog jezika je neophodno, a poželjno je poznavanje i dodatnih jezika (njemački, francuski). Također, mora poznavati znanstvene nazine ptica (latinske) upotrebom kojih se može sporazumijevati s promatračima ptica iz svih dijelova svijeta neovisno o govornom jeziku grupe.

Pristojnost i ugodnost u ophođenju prema promatračima također je vrlo bitna osobina vodiča. Vodič uvijek mora imati na umu da je prvenstveni cilj omogućiti promatračima što uspješniji i ugodniji izlet.

Etički i zakonski pristup vodiča prema prirodi treba biti na visokoj razini. Promatrači ptica iz Zapadne Europe su, uglavnom, jako pažljivi prema prirodi i svako uz nemiravanje ili mučenje životinja, branje cvijeća ili kidanje grana od strane vodiča smatra se nepoželjnim ponašanjem.

Od vodiča se očekuje i poznavanje ostalih sastavnica prirode područja po kojem se kreće (značajne biljne i životinjske vrste, tipovi staništa, klima, krajobrazne značajke...). Uočljive vrste ili jedinke će privući pozornost promatrača i vodič mora znati o kojim se vrstama radi.

Uglavnom su to biljne vrste (cvijeće, drveće) koje je lako naučiti jer se nalaze na, vodiču, poznatim područjima promatranja. Relativno je lako naučiti i neke ostale uočljive vrste koje mogu privući pozornost promatrača (vodozemci, gmazovi, sisavci...) jer se uglavnom radi o malom opsegu vrsta.

Od vodiča se očekuje poznavanje lokalnih osobitosti koje mogu koristiti promatračima. U to spada poznavanje ugostiteljske ponude, kulturnih znamenitosti i običaja. Ovo znanje može doći do izražaja u slučaju loših vremenskih uvjeta kada su promatrači prisiljeni na neplanirano odustajanje od promatranja prirode.

Tjelesna spremnost vodiča treba biti u skladu s terenom i mogućnostima grupe promatrača. Sasvim je jasno da će zahtjevne ture, s dosta hodanja, voditi tjelesno spremniji vodiči, te se ne smije dogoditi da promatrači čekaju vodiča.

Oprema vodiča

Vodič mora biti prikladno opremljen (obuća, odjeća, potrebna literatura). Iako promatrači ptica imaju vlastitu optičku opremu (dvo-gled), postoje područja gdje je za promatranje poželjan durbin (velike vodene površine, litice s gnijezdima grabljivica).

Foto: Martina Temunović

Također se durbinom, zbog oštije slike, mogu kvalitetnije promatrati ptice i na manjim udaljenostima. Za potrebe vođenja neiskusnih promatrača, npr. djece, potrebno je imati i nekoliko dvogleda jer ih često takvi promatrači nemaju.

Vodič sa sobom mora nositi i ključ za determinaciju ptica i ne smije se osloniti na upotrebu ključeva koje će ponijeti promatrači. Ključevi za determinaciju su najbitniji kod promatrača s kojima može biti komunikacijskih problema zbog nepoznavanja zajedničkog jezika.

Koncept putovanja

Turističke se ture promatranja ptica mogu osmisliti kao „čiste ptičarske ture“ ili se mogu nadograditi dodatnim elementima kulturnog i ruralnog turizma. Promatrači su ptica, većinom, obrazovani i zanimaju se za autohtonu kulturnu baštinu.

Često ih zanimaju tradicionalni zanati i tradicionalni način poljoprivrede i stočarstva. Zanimljive su i berbe, kao npr. berba maslina i grožđa te naknadna prerada plodova u ulje i vino.

turopoljska svinja, Foto: Martina Temunović

seosko domaćinstvo u Lonjskom polju, Foto: Martina Temunović

Zbog toga se preporuča smještaj u tradicionalno izgrađenim objektima koji, s druge strane, imaju sve pogodnosti suvremenog smještaja u kojima se poslužuje autohtona i, po mogućnosti, domaća hrana i piće.

Ture promatranja ptica traju, uobičajeno, između 5 do 10 dana tijekom kojih se obilaze atraktivna mjesta koja obuhvaćaju raznolika staništa. Hodanje prirodom je osnovni element izleta. Treba uzeti u obzir da se ptice najbolje promatraju u ranim jutarnjim satima, dok im aktivnost tijekom dana opada.

Promatrači ptica uglavnom su osobe srednje i starije dobi. To svakako treba imati u vidu prilikom planiranja izleta (težina staze, prohodnost). Turisti su, uglavnom, dobro opremljeni terenskom opremom (planinarske cipele, vodootporna odjeća, štapovi za planinarenje), tako da loši vremenski uvjeti ne sprječavaju realizaciju izleta.

veliki pozviždač (*Numenius arquata*). Foto: Marko Matešić

Kada se odvija turizam promatranja ptica?

Promatranje ptica se prvenstveno odvija na proljeće kad je sezona gniježđenja većine vrsta ptica. Najpovoljniji mjeseci su svibanj i lipanj kad su prisutne sve gnijezdarice. Tada su ptice najaktivnije zbog pjevanja, snubljenja, svadbenih i teritorijalnih letova. Očito je da se turizam promatranja ptica odvija u predsezoni što povećava iskorištenje postojećih kapaciteta koji su popunjeni ljeti, tijekom srpnja i kolovoza. Na taj način turizam promatranja ptica doprinosi proširenju turističke sezone, što je u skladu s hrvatskom turističkom strategijom.

Gosti se na promatranje ptica mogu dovoditi i tijekom proljetne ili jesenske seobe, ili čak na zimovanje. Takva se mjesta moraju pomno birati tj. moraju biti „žarišta“ (hot spots) migracije (npr. vanjski otoci Dalmacije), dok zimovališta, s većim brojem zanimljivih vrsta, ima vrlo malo na području Republike Hrvatske (sjeverozapadna Dalmacija, Vransko jezero kod Biograda, ušće Neretve).

Tablica 1. Shematski prikaz sezonske aktivnosti većine vrsta ptica

Infrastrukturni elementi za promatranje ptica

Budući da se turizam promatranja ptica zasniva na pokazivanju prirode i životinja moramo biti svjesni da je nemoguće kontrolirati prirodne uvjete, a u manjoj mjeri možemo jamčiti promatranje određenih vrsta. Čak ako neko područje obiluje vrstama ptica to nužno ne znači da ćemo ih moći i promatrati.

Zbog toga je neophodno, prije dovođenja turista, točno proučiti teren i definirati gdje i kada možemo promatrati zanimljive vrste. Često je promatranje ptica nezadovoljavajuće jer se ptice, pri dolasku čovjeka, razbježe i samo ih manji dio grupe turista uopće uspije uočiti.

Međutim, postoje infrastrukturni elementi kao što su promatračnice, koje omogućavaju nesmetano i dugotrajno promatranje ptica. Takve su promatračnice neophodne za kvalitetno promatranje, a s druge strane, smanjuju uznemiravanje ptica od strane čovjeka. Na razvijenim odredištima, gdje se promatraju ptice, promatračnice su sveprisutne i najčešće su uklopljene u poučne staze na kojima postoji više njih. Putevi između pojedinih promatračnica su skriveni grmljem ili trskom, tako da promatrači ne uznemiravaju ptice ni tijekom hodanja.

To omogućuje što prirodni ponašanje ptica (hranjenje, gniježđenje, odmaranje) na dobrobit ptica i promatrača. Promatračnice mogu biti raznih oblika i veličina. Svima je zajedničko da imaju otvore (male prozore) koji služe za promatraje ptice pomoću dalekozora i durbina.

promatračnica na Pagu, Foto: Martina Temunović

Osmatračnice se mogu opremiti info-materijalom, poučnim tablama, te bilježnicom u koju se bilježe promatrane vrste po datumima. Promatračnice su korisne i za fotografiranje ptica.

U novije je vrijeme učestala i upotreba kamera na atraktivnim mjestima ili na gnijezdima ptica. Kamerama uživo možemo pratiti što se događa u gnijezdu, te moguće takve snimke prikazivati uživo internetom ili u posjetiteljskim centrima. Web kamere se također mogu ugraditi u postavljene kućice za gniježđenje.

žalar cirikavac (*Calidris alpina*), Foto: Marko Matešić

Foto: Goran Šafarek

Fotografiranje ptica

Fotografiranje ptica jedan je od najzahtjevnijih vidova fotografije. Ptice su uglavnom plašljive, relativno su male, te je potrebna dobra oprema koja je ujedno i vrlo teška (i do nekoliko kilograma). Snimanje ptica najčešće je i statičko zbog upotrebe teških i glomaznih stativa. Najčešće žarišne dužine objektiva su od 300 do 600mm, uključujući i objektive s fiksnim žarišnim dužinama te one s promjenjivim (zoom objektivi).

Za osiguravanje optimalnih uvjeta fotografiranja većine vrsta ptica je potrebno pripremiti neku vrstu stalnog zaklona. To su najčešće kućice za promatranje i snimanje ptica. Kako su to stalni objekti, ptice se na njih priviknu i ne doživljavaju ih kao prijetnju. Ipak, te kućice moraju biti bojom i oblikom, a naročito položajem skladno uklopljene u okoliš, inače će ih ptice zaobilaziti.

Kućice su ili na povišenom položaju (da se poveća preglednost) ili su u ravnini s objektom snimanja ali je ispred njih prostor bez prepreka pri snimanju. Kućice moraju imati male otvore (prozoričice) koji se mogu zatvoriti i kroz njih se promatraju i snimaju ptice.

Zaklon omogućuje i dugotrajan boravak jer snimanje ptica uzima mnogo vremena. Osim postavljanja opreme, često je potrebno i dugo čekati na dolazak ptica. Fotografi nastoje zabilježiti i ponašanje ptica (prehrana, parenje, lov, odmor...) što dodatno produžuje vrijeme snimanja.

Snimanje se većinom odvija u ranim jutarnjim i kasnim poslijepodnevnim satima zbog veće aktivnosti ptica, pogodnijih svjetlosnih uvjeta i ljudi koji bi eventualno ometali ptice.

Žličarka (*Platalea leucorodia*), Foto: Goran Šafarek

Ekonomski potencijali turizma promatranja ptica

Zajednica promatrača ptica se snažno razvija i predstavlja jednu od najvećih skupina organiziranog civilnog društva u razvijenim zemljama na zapadu (Europa, Sjeverna Amerika). Udruge građana koje se deklariraju ljubiteljima ptica i koje aktivno sudjeluju u njihovoj zaštiti broje nekoliko milijuna članova. Među najvećima su udruge u Ujedinjenom Kraljevству (RSPB preko milijun članova) i u Njemačkoj (NABU oko 420.000 članova). Značajne zajednice ptičara postoje također u zemljama Skandinavije, Beneluksa i u drugim velikim državama Europe te u Sjevernoj Americi.

Najveća svjetska organizacija za zaštitu ptica je *BirdLife International*, koja ima ukupno više od 10 milijuna članova s preko 3.000 zaposlenika diljem svijeta. *BirdLife* čini mrežu koja se sastoji od nacionalnih udruga u preko 100 država. Ovaj veliki broj aktivnih i osviještenih građana odražava sve veću svijest i brigu o zaštiti prirode i okoliša, a i o pažljivom ekonomskom razvoju. Broj ljubitelja ptica, diljem svijeta, je u stalnom porastu i u sebi krije veliki potencijal za oblike turizma koji su povezani s prirodom i pticama, a koji se drže načela održivosti.

The United States Fish and Wildlife Service (državna služba u SAD-u) je 2006. izdala vrlo detaljnu studiju prema kojoj u SAD-u postoji više od 47 milijuna promatrača ptica koji godišnje potroše približno 36 milijardi dolara na promatranje ptica (putovanja, oprema...).

Taj sektor je stvorio više od 670.000 radnih mjesto i ima veći ekonomski učinak nego sektor lova i sportskog ribolova zajedno.

Prema drugim analizama je turizam promatranja ptica najbrža rastuća grana turizma. Tome u prilog ide i redovito održavanje sajma *Birdfair* u Engleskoj (Rutland waters) s više od 25.000 posjetitelja i 300 izlagača. Specijalizirane turističke agencije nude putovanja za promatranje ptica u gotovo sve zemlje i krajolike na svijetu.

modronoga sabljarka (*Recurvirostra avosetta*), Foto: Marko Matešić

eja livadarka (*Circus pygargus*), Foto: Marko Matešić

Posebnosti faune ptica u Hrvatskoj

Zbog svog položaja na biološkoj razdjeljici istočnog i zapadnog Sredozemlja te prijelazu Alpa i Dinarida u Panonsku nizinu, u Hrvatskoj, na relativno malom prostoru, nalazimo vrlo raznovrsnu faunu ptica. Tipične vrste sjevernih šuma u Hrvatskoj žive u blizini sredozemnih vrsta, te vrste istočne Europe obitavaju zajedno s vrstama zapadne Europe. U Republici Hrvatskoj je zabilježeno oko 400 vrsta ptica, od kojih je 230 gnjezdarica. To nas u Europi smješta u sam vrh raznolikosti faune ptica.

Posebnosti i bogatstvo ornitofaune Hrvatske treba razmotriti iz perspektive posjetitelja promatrača, koji većinom dolaze iz zapadne, srednje ili sjeverne Europe. Promatrači ptica nas posjećuju kako bi vidjeli, njima neuobičajene, rijetke ili nepoznate vrste.

Također, s obzirom na posjetitelje iz Sjeverne Amerike, trebamo biti svjesni naših prirodnih vrijednosti u svjetskim okvirima.

Općenito se može reći da je Hrvatska, iz ornitološke perspektive, zanimljiva zbog:

- mediteranskih vrsta
- morskih i pučinskih vrsta
- močvarnih vrsta
- velike raznolikosti grabljivica
- vrsta čija je sjeverna i zapadna granica areala upravo u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je tako prisutan brgljez kamenjar (*Sitta neumayer*) i voljić maslinar (*Hippolais olivetorum*), vrste Balkanskog poluotoka i Bliskog istoka. Najzapadniji dio rasprostranjenja im je uz hrvatsku obalu.

Modrokos (*Monticola solitarius*) je vrlo atraktivna vrsta južne Europe i u Hrvatskoj je prisutan samo u primorju.

Vransko jezero, Foto: Martina Temunović

Zapadni dio areala malog vranca (*Phalacrocorax pygmeus*) nalazi se u Hrvatskoj, a Vransko jezero kod Biograda je osim sjeverne Italije najzapadnije područje na svijetu gdje se ta vrsta redovito zadržava u velikom broju.

U kontekstu osobitosti treba imati na umu nove sistematske podjele u ornitologiji. Posljednjih godina je više vrsta ptica podijeljeno na istočnoeuropske i zapadnoeuropske vrste. Kao primjer navodimo vrstu koja je nekada živjela u cijelom europskom Sredozemlju: velika grmuša (*Sylvia hortensis*) - danas je podijeljena u dvije vrste od kojih je jedna "nova vrsta" koju možemo ponuditi promatračima.

Vrste sjevernih šuma također su prisutne i u planinskim šumama južnijih dijelova Europe. Sova jastrebača, tetrijeb, planinski djetlići i troprsti djetlić se jednako mogu promatrati u planinskim šumama Hrvatske kao i u sjevernoj Europi.

Velika morska površina, s brojnim otocima i otočićima, udomljava veliki broj morskih ptica. Eleonorin sokol (*Falco eleonorae*), kaukal (*Calonectris diomedea diomedea*), gregula (*Puffinus yelkouan*) i sredozemni galeb (*Larus audouinii*) su atraktivne vrste na našem moru.

kaukal (*Calonectris diomedea diomedea*), Foto: Ivan Budinski

Atraktivna područja i staništa za promatranje ptica

Raznolikost krajolika i staništa te očuvanost prirode u Hrvatskoj omogućava promatranje velikog broja različitih vrsta ptica. Atraktivna područja, uglavnom, pružaju mogućnost promatranja većeg broja rijetkih i zanimljivih vrsta.

Vlažna staništa (močvare, veliki ribnjaci) su posebno istaknuta područja gdje možemo vidjeti najveći broja vrsta, dok na morskoj pučini možemo promatrati svega nekoliko vrsta ptica koje su zbog svoje rijetkosti i specifičnosti vrlo tražene.

Šumska staništa su iz više razloga (nepreglednost, kratkoča opažanja, raštrkanost jedinki) uglavnom zanimljiva samo iskusnijim promatračima.

Stjenovita i travnata staništa su atraktivna zbog mogućnosti promatranja grabljivica, vrsta posebno vezanih za to stanište, ali i zbog dobre preglednosti.

Većina područja, popularnih među promatračima ptica, nije jednako privlačna tijekom cijele godine. Neka su područja zanimljiva samo u sezoni gniježđenja, a neka samo za zimovanja ili u vrijeme seobe.

U svjetskim okvirima postoje i područja koja su atraktivna kao masovna okupljalista ili preletišta u seobi (Gibraltar, Bospor, Izrael). Zanimljivost takvih mjesta proizlazi iz činjenice da тамо promatrači ne dolaze promatrati više vrsta ili atraktivne vrste, već doživjeti spektakularnost masovne pojave jedne vrste, npr. ždralova. U Hrvatskoj ne postoje takva masovna okupljalista pojedinih vrsta ptica.

Kopački rit, Foto: Goran Šafarek

oštregar (*Haematopus ostralegus*)
Foto: Goran Šafarek

Najatraktivnija staništa u Hrvatskoj su velike površine voda stajaćica (močvare, ribnjaci, prirodna jezera) na kojima možemo promatrati

Močvarni tip staništa je raširen po cijeloj Hrvatskoj, a najznačajnija područja su:

- Park prirode Kopački rit
- Ornitolоški rezervat Crna Mlaka
- Park prirode Lonjsko polje
- ušće Neretve
- Park prirode Vransko jezero
- ostali šaranski ribnjaci

veliki broj vrsta iz različitih skupina (patke, guske, labudovi, grabljivice, čaplje, rode, čurlini, cigre, gnjurci, pjevice). Promatranje nije zahtjevno u smislu identifikacije vrsta, jer se većina jedinki može promatrati dulje vrijeme.

Posebni oblik vlažnih staništa predstavljaju zamočvarena područja uz morsku obalu koja čine prijelazno stanište između mora i kopna. Na takvim niskim, muljevitim i pjeskovitim obalama obitavaju čurlini, ptice koje se ističu dugim nogama i kljunovima.

U Hrvatskoj je navedeno stanište rijetko i nalazimo ga prije svega na području sjeverozapadne Dalmacije (Ninski zaljev, uvala Plemići i Ljubač, ušće Karišnice), otoka Paga te na ušću Neretve.

Solane su specifična staništa nastala ljudskom djelatnošću koja nalikuju na prirodne slane močvare. U solanama se okuplja veliki broj čurlina, guščarica, rodarica, ali i malih pjevica. U solanama su ptice više naviknute na čovjekovo prisustvo što olakšava promatranje. Najpoznatije solane su na Pagu, u Ninu i u Stonu.

krško polje, Foto: Krešimir Milulić

Stjenovita staništa prisutna su u cijelom primorju, a najviše na većim primorskim planinama. Na stijenama možemo promatrati više atraktivnih vrsta (grabljivice, brgljez kamenjar, modrokos, kamenjar, galice, jarebice kamenjarke). Stjenovita staništa su pogodna i zbog svoje preglednosti te manjeg uznemiranja ptica zbog nepristupačnosti.

jarebica kamenjarka (*Alectoris graeca*), Foto: Ivan Budinski

Travnata staništa su popularna zato što su vrlo pregledna i često formiraju vrlo lijepo krajoblike (krška polja Like i Dalmacije). Na njima obitavaju razne vrste ptica ovisno o području na kojem se nalazimo (eja livadarka, kosac).

Mozaična staništa se sastoje od više sastavnica (drveće, grmlje, travnjaci, poljoprivredne površine). Bogata su malim pjevicom (grmuše, svračci, strnadice), ali, uglavnom, zahtijevaju promatrača koji raspozna glasanja ptica jer je preglednost slabija, a promatranja jedinki pojedinih vrsta uglavnom traju kratko.

sivi svračak (*Lanius minor*)
Foto: Ivan Budinski

kukmasta sjenica (*Lophophanes cristatus*), Foto: Vedran Lucić

Šumska staništa su prisutna u cijeloj Hrvatskoj i, ovisno o tipu šume, djelomično se razlikuju prisutne vrste ptica. Neke vrste su prisutne u svim tipovima šuma (zeba, velika sjenica, kos, crnokapa grmuša). Međutim, svaki tip šume ima i neke svoje specifične vrste:

- u planinskim šumama bukve, jele i smreke možemo promatrati planinskog i troprstog djetlića, kukmstu, jelovu i planinsku sjenicu, sovu jastrebaču, crnu žunu i kreju;
- planinske šume u Hrvatskoj su najbolje razvijene u Gorskom kotaru, NP Risnjak, NP Sjeverni Velebit i NP Plitvička jezera.

- u nizinskim šumama možemo promatrati crvenoglavog djetlića, crnu, zelenu i sivu žunu, bjelokrilu muharicu, ali i vrste koje se u tim šumama samo gnezde, a hrane se na drugim tipovima staništa (štukavac, orao klikaš, crna roda).

- nizinske šume su razvijene u cijeloj Posavini, Pokuplju, donjoj Podravini te u Kopačkom ritu.

nizinska šuma, Foto: Martina Temunović

crnogrli plijenor (*Gavia arctica*), Foto: Marko Matešić

Na moru se mogu promatrati razne vrste morskih ptica od kojih su neke prisutne u blizini obale (morski vranac, više vrsta galebova, čigre), a cjevonosnice (kaukal i gregula) i eleonorin sokol se zadržavaju na pučini oko otoka Lastova i Visa i moguće ih je promatrati s broda ili npr. trajekta.

morski vranac (*Phalacrocorax aristotelis*), Foto: Ivan Budinski

promatranje ptica na moru, Foto: Martina Temunović

Ornitološki kampovi

Ornitološki kampovi su mesta gdje se trajno proučavaju i prate ptice. Postoji više vrsta ornitoloških kampova. Najčešći su prstenovački kampovi i kampovi za promatranje seobe.

Na prstenovačkim kampovima ulovljene se ptice označavaju trajnim metalnim prstenovima. Na svakom prstenu utisnuto je ime nacionalne centrale koja koordinira prstenovanje u toj državi te jedinstveni serijski broj prstena. Na osnovi ponovnog ulova prstenovanih ptica na različitim područjima dobiva se uvid u kretanja ptica i njihovu životnu dob.

Ptice se u svrhu prstenovanja najčešće love u vertikalne ornitološke mreže u koje se upliču. Vertikalne ornitološke mreže služe u lov manjih vrsta ptica, a krupnije vrste, npr. grabljivice, rode, galebovi prstenuju se kao ptiči u gnijezdu obojenim plastičnim prstenjem čija oznaka se može očitati uz upotrebu optičkih pomagala s veće udaljenosti.

Kampovi za promatranje ptica nalaze se na područjima intenzivne seobe odakle se ptice promatraju s povišenih pozicija. Područja intenzivne seobe u Europi nalaze se uglavnom na Pirinejskom poluotoku i na Bosporu, a u manjoj mjeri i na središnjem Mediteranu. U Hrvatskoj se takva mjesta nalaze na jadranskoj obali. U ovim kampovima promatraju se krupnije vrste ptica, a najviše ptice grabljivice.

Jedna od bitnih razlika prstenovačkih i kampova za promatranje ptica je ta što se u prstenovačkim kampovima ptice love te posjetitelji imaju priliku uzeti ptice u ruke, što je svakako poseban doživljaj.

Ornitološki su kampovi mesta gdje se nalaze ornitolozi i ljubitelji ptica te se uz užitak promatranja ptica ondje provodi i stalna edukacija posjetitelja. Edukacija posjetitelja i volontera obuhvaća prepoznavanje ptičjih vrsta, informiranje o seobenim putevima, te aspekte njihove ekologije i zaštite.

Velo blato, Pag, Foto: Goran Šafarek

Uloga promatrača ptica u zaštiti prirode

Turisti koji promatraju ptice i prirodu doprinijet će boljoj i učinkovitijoj zaštiti njihovih staništa. Svojom nazočnošću i boravkom povećavaju ekonomsku vrijednost ornitoloških rezervata, parkova prirode i nacionalnih parkova, te susjednih područja.

S druge strane, zeleni turisti imaju pozitivan učinak na svijest lokalnih zajednica, jer ukazuju na atraktivnost očuvane prirode s pripadajućom florom i faunom. Redovito posjećivanje turista predstavlja određeni kontrolni mehanizam koji može spriječiti ili barem smanjiti ilegalne radnje (devastaciju staništa ili krivolov).

Dugoročno, turisti će stimulirati ekonomski razvoj zajednice i tako poticati skrbnički stav lokalne zajednice prema određenom području, što za sobom može dovesti veći stupanj očuvanosti staništa i veću raznolikost ptica, tako da se, s vremenom, atraktivnost i vrijednost područja povećava.

Kako postati odredište za turizam promatranja ptica

**Koraci potrebni za razvijanje turizma promatranja ptica na području interesa
(zaštićeno područje, županija, grad, općina, izdvojeni objekti poput parkova, vrtova...)**

1.) Utvrđivanje stanja ornitofaune:

Moramo točno znati što obitava na području interesa, tj. koje su vrste ptica prisutne, u koje doba godine i na kojim lokalitetima.

2.) Analiza i valorizacija ornitofaune:

Moramo znati odgovoriti na slijedeća pitanja:
Koje se vrste mogu promatrati?
Koje su vrste najatraktivnije?
Kada i gdje ih možemo promatrati?

3.) Postavljanje infrastrukturnih elemenata:

Kako bi se ptice mogle što bolje promatrati, često je potrebno postavljanje određenih infrastrukturnih elemenata kao što su promatračnice, poučne staze koje služe za informiranje građana, školaraca i turista.

4.) Promocija ponude promatranja ptica:

Turisti i lokalna zajednica moraju biti dobro informirani o mogućnostima promatranja prirode i ptica. To se odnosi i na škole; izrada promidžbenih materijala (posteri, letci, brošure, vodiči), nadopuna postojećih internetskih stranica – na njima označiti mjesta gdje se najbolje mogu promatrati ptice i kada.

5.) Web-kamere i kućice za gniježđenje:

Lokalna uprava može, dodatno, unaprijediti i promatranje ptica pomoću postavljanja kućica za gniježđenje (tamo gdje ne narušavaju ekološku ravnotežu), instalirati web-kamere pomoću kojih je moguće internetom promatrati gniježđenje ptica, postavljanje posebnih kućica u kojima su monitori ili u posjetiteljskim centrima.

6.) Suradnja s lokalnim iznajmljivačima smještaja i lokalnim poljoprivrednicima:

Turisti, koji promatraju prirodu i ptice, najčešće žele biti smješteni u autohtonom ambijentu, te žele kušati autohtonu gastronomsku ponudu; često žele upoznati ekološki i tradicionalni način poljoprivredne proizvodnje.

7.) Izobrazba vodiča za promatranje ptica:

Nužno je moći ponuditi lokalnog vodiča koji je sposoban voditi grupu po prirodnim znamenitostima područja, prepoznati sve ptice, te da pritom dovoljno zna o kulturnoj i povijesnoj baštini regije; mora se dobro koristiti engleskim jezikom, te, po mogućnosti, i dodatnim stranim jezicima (njemački, francuski).

vivak (*Vanellus vanellus*), Foto: Marko Matešić

Godina biološke raznolikosti

Ujedinjeni narodi proglašili su 2010. godinu Međunarodnom godinom biološke raznolikosti: "Radi se o slavljenju života na zemlji i važnosti biološke raznolikosti za naše živote. Pozivamo čitav svijet da se pokrene u 2010. godini kako bi se sačuvala raznolikost života na zemlji: biološka raznolikost je život, naš život!". Obilježavanje Međunarodne godine bioraznolikosti u Hrvatskoj provodi Projekt COAST Programa Ujedinjenih naroda za razvoj – UNDP-a.

Projekt COAST osnovan je unutar Programa Ujedinjenih naroda za razvoj – UNDP, u suradnji s Ministarstvom zaštite okoliša, prostornog uredenja i graditeljstva, a provodi se uz finansijsku potporu Globalnog fonda za okoliš (GEF).

Cilj Projekta je očuvanje i održivo korištenje biološke raznolikosti u dalmatinskom obalnom području, pri čemu surađuje s javnim i privavnim sektorom, nadležnim ministarstvima, lokalnim tijelima uprave, županijskim razvojnim agencijama, nevladinim udrugama i ostalim relevantnim subjektima.

Ciljevi projekta "Salbun"

- podizanje razine svijesti o zaštiti prirode i okoliša s posebnim naglaskom na potrebu očuvanja biološke raznolikosti
- edukacija ciljnih skupina (lokalnog stanovništva, turističkih djelatnika, turista, učenika)
- informiranje šire javnosti o jedinstvenim prirodnim vrijednostima sjeverozapadne Dalmacije
- stvaranje partnerskog odnosa s tijelima lokalne samouprave
- senzibilizacija lokalnog stanovništva na problematiku gubitka biološke raznolikosti, uloge biološke raznolikosti u gospodarskom razvoju, narušavanja ravnoteže ekoloških sustava, onečišćenja i zagađivanja prirode i okoliša, prenamjene rijetkih staništa (gradnja)
- promocija postojeće edukativne i turističke infrastrukture (npr. poučna staza Karišnica, kućica za promatranje ptica Velo Blato, staze u Ninskoj solani...)
- promicanje regije kao trend destinacije za turizam promatranja ptica

Udruga BIOM

Udruga za biološka istraživanja - BIOM je nevladina strukovna organizacija koja se bavi zaštitom prirode i okoliša kroz biološka istraživanja i popularizaciju prirodnih vrijednosti.

BIOM je osnovan sa svrhom djelovanja na području znanstvenog i stručnog istraživanja te zaštite flore, faune i staništa te podizanja svijesti javnosti o bioraznolikosti, ugroženosti vrsta i staništa, njihovoj vrijednosti za čovjeka, održivom razvoju i biologiji kao znanosti.

Aktivnosti BIOM-a su znanstvena i stručna istraživanja, izrada stručnih podloga za upravljanje zaštićenim područjima i vrstama, stručno savjetovanje, izdavanje edukacijskih materijala i suradnja sa srodnim organizacijama u Hrvatskoj i Svijetu.

Udruga BIOM je osnovana 2006. godine i u relativno kratkom vremenu je okupila približno 100 članova koji kroz brojne projekte provode ciljeve BIOM-a na području cijele Republike Hrvatske. Daljnje okupljanje novih članova koji će proširiti aktivnosti BIOM-a svojim radom i idejama dugoročni je cilj kojim želimo proširiti znanje i kulturu zaštite prirode i okoliša te time podići kvalitetu života sadašnjih i budućih generacija.

Kontakt:

Udruga za biološka istraživanja - BIOM
Šestinski dol 12
10 000 Zagreb
01 / 2950 084

info@biom.hr
www.biom.hr

Priručnik za razvijanje turizma promatranja ptica u Hrvatskoj

Nakladnik: Udruga za biološka istraživanja – BIOM

Autor: Udruga za biološka istraživanja – BIOM

Tekst: Krešimir Mikulić, Ivan Budinski, Goran Šafarek

Lektura: Zora Pervan, Mile Pervan

Fotografije: Marko Matešić, Goran Šafarek, Martina Temunović, Ivan Budinski,
Vedran Lucić, Luka Katušić, Krešimir Mikulić

Likovno oblikovanje: Martina Temunović

Ostali suradnici: Olga Jovanović, Vedran Lucić

Tisak: Kerschoffset d.o.o.

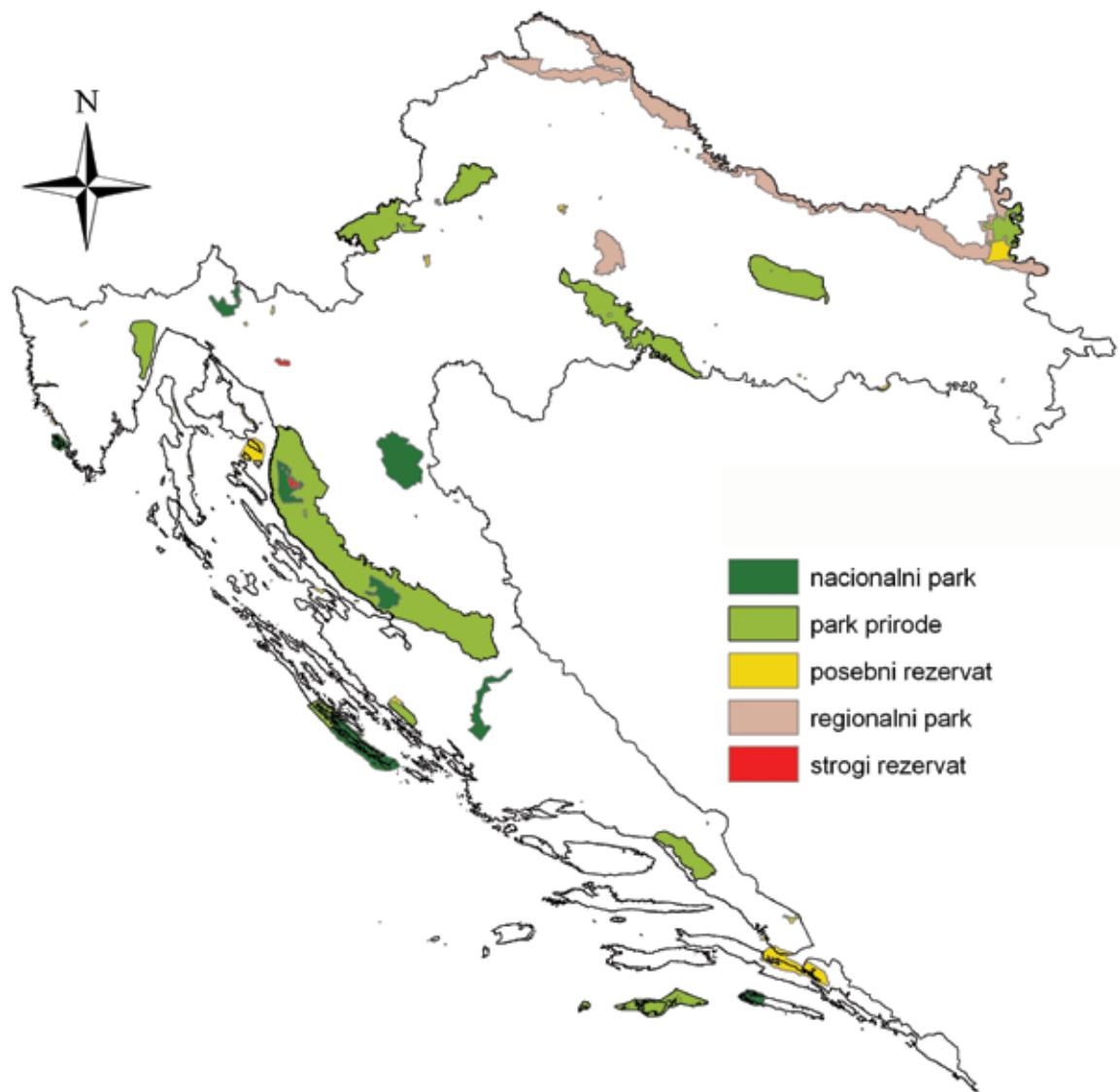
Naklada: 300 primjeraka

Fotografija na naslovnici: vodomar (*Alcedo atthis*), autor: Marko Matešić

Priručnik je proizveden uz potporu Programa Ujedinjenih naroda za razvoj (UNDP)
– područni ured Split, u sklopu projekta COAST za zaštitu dalmatinske obale.

Zagreb, 2010.

Karta najznačajnijih zaštićenih područja pogodnih za promatranje ptica u Hrvatskoj

Udruga za biološka istraživanja - BIOM